

RAPORTURILE DINTRE LIMBILE DACĂ, TRACĂ ȘI FRIGIANĂ
DE
VLADIMIR GEORGIEV
(Sofia)

**I. PRINCIPIILE DETERMINĂRII LOCULUI LIMBII DACE,
AL LIMBII TRACE ȘI AL CELEI FRIGIENE
ÎN CADRUL LIMBIILOR INDO-EUROPENE**

Locul unei limbi indo-europene între celelalte limbi indo-europene, cu alte cuvinte înrudirea mai apropiată sau mai îndepărtată dintre ea și alte limbi indo-europene, se determină pe baza particularităților gramaticii și comparativ-istorice, inclusiv pe baza sistemului fonetic și a vocabularului studiat din punct de vedere etimologic. În cazul unor limbi din care s-a păstrat un material foarte redus, cum sunt traca și dacica, a căror morfologie și sintaxă sunt necunoscute, centrul de greutate cade pe fonetica comparativ-istorică, adică pe sistemul fonetic.

Atunci cînd trebuie să determinăm locul, adică să precizăm caracteristicile unei limbi, care a fost conservată doar într-un număr redus de glose și nume proprii, e necesar să se pornească de la analiza lingvistică a etimologilor sigure, sau care au cele mai multe șanse de a fi acceptate, a gloselor și a numelor proprii. Aici trebuie să se țină seama de următoarele principii :

1. Un cuvînt poate primi o etimologie sigură doar atunci cînd e cunoscut sensul lui. Întrucît la numele proprii, în mod obișnuit, sensul nu e dat, cercetarea etimologică operează aici doar cu probabilități. Prin urmare cea mai mare importanță pentru stabilirea caracteristicilor unei limbi cum este traca o au glosele, și anume aceleia dintre ele care sunt perfect clare din punct de vedere etimologic.

Astfel, de pildă, originea glosei frigiene βέκος « pîine » poate fi considerată ca sigură întrucît : a) acest cuvînt și sensul lui sunt atestate la Herodot (II 2), Hipponax (fr. 80 Bergk, fr. 75 Diehl) și Hesychius ; b) același cuvînt se întîlnește și în inscripțiile frigiene, în care pe baza analizei combinatorii e interpretat de asemenea cu sensul « pîine » ; c) fiind un cuvînt de gen neutru cu tema *es*, avînd gradul *e* al vocalei radicale, acest cuvînt are corespondente

perfecte în v. isl. *baka*, anglosaxon. *bacan*, v. germ. sup. *bahhan* « a coace », din i.e. **bhogō*, v. germ. sup. *bacchan*, germ. *backen* « a coace » din i. e. **bhognō*, gr. φώγω « a coace » din i.e. **bhōgō*.

2. Etimologia poate fi considerată sigură numai dacă cuvîntul e explicat în întregime, adică dacă se poate găsi un corespondent perfect al cuvîntului în totalitatea lui sau cel puțin să i se explice modul de formare. « Etimologiile radicale » (Wurzeletymologien) n-au nici o valoare științifică serioasă.

Așa sint, de pildă, majoritatea etimologiilor pe care le dă istoricul I. Russu în cartea sa *Limba traco-dacilor* (București, 1959) : numele de trib *Daci* e derivat din rădăcina i.e. **dhē-* (p. 63), numele de trib Θράκες din rădăcina i.e. **dhrē-* sau **dher-* (p. 17), glosa διέσεμα din rădăcina **dekh-* (p. 66), numele zeității Ιαμβαδουλη din rădăcina **embh-* (p. 67—70), numele zeității Σαβάζιος din rădăcina **k'en-* (p. 75), numele de persoană Βιστης din rădăcina **weis-* (p. 59—60), numele de persoană Σεύθης din rădăcina **seu-* (p. 77), numele de persoană *Soia* din rădăcina **k'ei-* (p. 77) etc., etc. Astfel de « etimologii radicale » naive n-au nici o valoare științifică.

3. Un mare număr de glose dacice constă din nume de plante. Acest tip de substantive comune se interpretează de obicei mai greu decit substantivele comune obișnuite. Etimologia unui nume de plantă poate fi considerată sigură sau probabilă numai dacă se poate găsi un echivalent exact din punct de vedere semantic în alte limbi.

4. Pentru ca etimologia unui nume propriu să poată fi considerată ca sigură, sensul său trebuie stabilit pe calea combinatorie, independent de considerentele etimologice.

5. Dintre numele proprii, cea mai mare importanță pentru caracterizarea unei limbi o au numele de rîuri. Numele rîurilor, în special ale celor mai mari, sint cel mai ușor de etimologizat, întrucît sensul lor e pînă la un punct determinat : în aceste nume se ascund de obicei substantivele comune *apă*, *riu*, *pîriu*, *ballă*, *mlășlină* etc. În afară de aceasta, numele de rîuri, în special ale celor mai mari, sint mai stabile și se păstrează un timp mai îndelungat.

Pe locul al doilea în această gradăție descendentală vin numele de locuri. Interpretarea lor e mai dificilă decit aceea a numelor de rîuri.

Foarte important pentru interpretarea numelor de rîuri și de locuri este principiul traducerii sau al traducerii a parente. Populația care locuiește un timp îndelungat într-o regiune oarecare dă nume obiectelor geografice pe baza trăsăturilor lor cele mai caracteristice. Dacă populația mai veche (înîțială) dispare, populația nouă denumește aceleasi obiecte geografice pe baza acelorași trăsături caracteristice, astfel încît noile denumiri apar ca niște trăduceri ale numelor precedente (traducere a parentă), iar în unele cazuri chiar avem de a face cu o traducere reală a numelor mai vechi.

Abia pe al treilea loc stă interpretarea numelor de persoane, numelor de zeități, de triburi etc. În primul rînd, de obicei, sensul e în acest caz necunoscut, ceea ce nu ne dă posibilitatea să determinăm etimologiile sigure. Dar ceea ce creează cea mai mare nesiguranță a presupunerilor bazate pe astfel de interpretări este faptul că numele de persoane dispar repede și se înlocuiesc

cu altele noi și în afară de aceasta adesea sunt împrumutate din alte limbi. Astfel, de exemplu, cele mai caracteristice nume bulgărești *Ivan*, *Petăr*, *Gheorghi* sau românești *Ion*, *Petre*, *Gheorghe* sunt împrumuturi, primul din ebraică prin intermediul limbii grecești, iar celelalte două din greacă. Același lucru se întimplă și la celelalte popoare. Dacă limba bulgară sau română ar fi cunoscute aproximativ, aşa cum e cunoscută traca, adică în primul rînd pe baza unui număr restrîns de nume de persoane, am cădea ușor în eroare în ceea ce privește apartenența lor lingvistică¹.

Pentru ilustrarea principiilor expuse mai sus în interpretarea materialului lingvistic trac, dacic și frigian vom da mai jos cîteva exemple.

1. La circa 70–80 km nord-vest de Sofia se află un mare izvor calcaros deosebit de frumos, așezat în mijlocul unei flore bogate; suprafața lui are o culoare de nuanță verzui roșiatică (aurie), din care cauză se numește *Zlatna Panega*. Izvorul are de asemenea numele de *Glava Panega*, în care *glava* înseamnă «cap» și «izvor». Satul de lîngă acest izvor se numește de asemenea *Zlatna Panega*, după numele izvorului. Din acest izvor se formează un rîu, affluent sting al Iskărului, care poartă de asemenea numele de *Zlatna Panega*, sau *reka (Zlatna) Panega*, «rîul Panega (aurie)».

Acest izvor a fost central cunoscutului templu din antichitate închinat lui Asclepius, precum și Higiei, Artemidei și lui Silvan.

În două inscripții latinești izvorul e denumit *Saltecapul*, *Saldaecapul*². Ca și *glava* din actualul nume bulgar al izvorului *Glava Panega*, lat. *caput* înseamnă «cap» și «izvor». Această denumire a izvorului e prin urmare în parte latinizată (semi-traducere) fenomen des întîlnit în cazul numelor de locuri. În cazul acesta *Sald/l(a)e*, care se întîlnește în două inscripții grecești de la *Zlatna Panega*, ca și *Σαλδη*, trebuie să corespundă perfect denumirii bulgărești *Zlatna Panega*, adică trac. *sald/l-* înseamnă «aur» sau «auriu» și provine din i.e. **g'holto-* «aur, auriu», care corespunde exact cuvîntului rusesc зóлoto, bulg. злáто din i.e. **g'holto-* sau rus. золотóй, bulg. злат «auriu» din i.e. **g'holto-*.

În inscripțiiile grecești de la *Zlatna Panega* se întîlnesc însă alte două nume ale aceluiași izvor *Σαλδο-κελη* și *Σαλδ/τοιση* (sau *Σαλδ/το-βυσ(σ)η* etc.). Acestea sunt denumirile trace ale aceluiași izvor. În acest caz, -*κελη* și -*οιση* (= -*βυση*) sunt corespondentele trace ale lat. *caput* (în *Sald/l(a)e-caput*) și bulg. глава (în *Glava Panega*), care înseamnă «izvor», și ale bulg. река «rîu» sau вода «apă» (în река [златна] Панега). Astfel, trac. *κελη* «izvor» provine din i.e. **g'elnā*, fiind un corespondent perfect al germ. *Quelle* «izvor», iar *οιση* = **Fisη* corespunde exact v. ind. *vişa-m* «apă». Prin urmare, *Σαλδο-*

¹ Principala lipsă a cărții amintite mai sus a lui I. Russu constă tocmai în faptul că el își bazează concluziile sale în ceea ce privește limba «traco-daco-frigiană» pe «etimologii radicale», în primul rînd ale numelor de persoane și în al doilea rînd ale numelor de locuri, ceea ce se și spune foarte clar în carte (vezi p. 51–54). Glosele și în special inscripțile frigiene sunt ignorate aproape cu desăvîrsire. În genere, prin concepțiile sale lingvistice autorul se plasează pe pozițiile lingvisticii indo-europene de la sfîrșitul sec. al XIX-lea. Se creează impresia că autorului nu-i sunt cunoscute succesele importante obținute în această direcție, în special în ultimii treizeci de ani.

² Aceste nume de locuri, ca și cele ce urmează, sunt create pe baza numelor etnice formate cu sufixul -ηνος. Vezi D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, p. 412 și urm.

κελη̄ înseamnă literal « Izvorul auriu » = *Sald/l(a)e-caput*, iar Σαλδ/τ(o)-ουιση- « apa aurie (sau rîul auriu) ».

Pe lîngă epitetul (etniconul) Σχλδηνός se întilnește și forma Σχλδηνός, iar pe lîngă epitetul (etniconul) Σαλδοβισυ(σ)γνός, Σαλδοσυσγνός, se întilnește și forma Σχλδοβισυσγνός, adică cu o alături de *a*. Această deosebire este de asemenea explicabilă. În esență numele Σχλδη trebuie să aibă *a*, care provine din i.e. *ā*, adică Σχλδη- din i.e. **g'holto-* « aur », iar etniconul (și adjecțivul, cf. rus. зълoto « aur », dar зълotoй « de aur, auriu ») trebuie să sună Σχλδηνός, din i.e. **g'hlto-ā-nó-s*, cu ολ (= *ul*) din i.e. *l¹*, cf. rus. зълoto bg. злъто, din i.e. **g'holto-m*, dar got. *gulþ*, germ. *Gold* « aur » din i.e. **g'hlto-m*. Evident, substantivul σαλδ/τ- « aur » a influențat adjecțivul derivat σολδ(ηνός), din care cauză și aici s-a generalizat vocalismul *a*.

O astfel de interpretare a unui nume de rîu sau de loc e sigură, întrucît sensul lui e determinat pe baza unor considerente combinatorii (numele actual și culoarea caracteristică a apei) și întrucît acesta are corespondente etimologice exacte în alte limbi indo-europene.

Acest nume nu poate fi interpretat, cum consideră I. Russu (*ibid.*, p. 75 și urm.), ca provenind din rădăcina **sal-* « sare » sau din rădăcina **k'el-* « cald », întrucît apa acestui izvor nu e nici sărată, nici caldă. Altfel stau lucrurile cu tribul trac Σχλδήνσιοι (Ptol. 3,8,3), care era așezat la nordul Dunării, aproximativ între rîul Apus și cursul superior al rîului Rabo (astăzi Jiul). Numele de trib Σχλδήνσιοι reprezintă un etnicon de la numele de loc *Saldale*, care, după cum just arată N. Jokl (*Reallexicon*, XIII, 1929, p. 284), poate fi derivat din i.e. **sald-* « sare », deoarece într-adevăr în acea regiune există zăcăminte de sare.

2. Localitatea denumită azi rom. *Cernavoda* = bulg. Черна вода, așezată pe Dunăre, la apus de Constanța se numea în antichitate Ἀξιοπά (Proc. *aed.* 4, 11 [H. 149, 9]) sau Ἀξιούπολις (Ptol. 3, 8, 2; Hierocl. 637, 9 etc.). Această localitate e denumită după numele rîului *Cernavoda*, care se numea în antichitate Ἀξιος (Ael. *hist. anim.* 14,15). Prin urmare, numele dac trebuia să aibă același sens, după legile formării numelor compuse din două rădăcini, 'Αξι- trebuie să însemne « negru », iar -οπα, ουπολις « apă ».

În acest caz, etimologia acestui nume de loc este clară. Cea de a doua parte a cuvîntului -οπα (= **upā*), ουπολις (= **upulā*), diminutiv de la **upā* (în parte, grecizat, după gr. πόλις « oraș »), cf. numele de locuri θεργά : θεργούλη, Σέρμη : Σερμύλη, corespunde exact lit. *upē*, let. *upe* « apă ».

Prima parte a dac. αξ(ε)ι- « negru » corespunde denumirii iraniene a Mării Negre Ἀξεινος (mai tîrziu, prin eufemism Εὔξεινος) πόντος, în care se descoperă adjecțivul iranian (avest.) *axšaēna-* « întunecat, negru », din i.e. **n-ksei-no-*. Aceasta se confirmă și prin faptul că cel mai mare affluent al rîului din regiunea dardano-macedoneană ''Αξ(ε)ιος se numește astăzi în bulg. maced. Црна река « rîul negru », precum și prin faptul că același rîu era denumit în antichitate de asemenea Βαρδουαριος, Ούαρδαριος, Βαρδάριος (schol. la Ptol. 3,13,14), care e interpretat ca i.e. *(s)word(o)-wori « apă neagră », cf. got. *swarts*, germ. *schwartz* « negru », din i.e. **swordo-* și v. ind. *warī*, f. « apă »

¹ Despre tratamentul i.e. *l* în tracă vezi mai jos.

din i.e. **worī*¹. Una din aceste două denumiri poate fi daco-moesiană (dardanică), iar alta tracă, macedoneană sau ilirică, însă sensul lor e unul și același.

3. Zeitatea traco-frigiană Σχβάζιος (Orph. h. 48, Aristoph., *Vesp.* 9 etc.), Σχβάδιος (Artem. 2, 13 etc.) e identificată cu Dionysos-Bacchus. Unul dintre epitetele cele mai importante ale lui Dionysos-Bacchus e gr. Ἐλεύθερος (Ἐλευθέριος, Ἐλευθήρ, Ἐλευθερέυς = ἐλεύθερος « liber », lat. *Liber* = *liber*). Pe baza acestui fapt H. Grégoire — G. Bonfante (Annuaire de l'Université libre de Bruxelles, VII, 1944, p. 41 și urm.) au stabilit că numele Σχβάδιος > Σχβάζιος (cu trecerea *di* > *zi*, caracteristică pentru tracă și dacă) corespunde exact adjecțivului vechi bulg. *svobodă* « liber », din i.e. **swobodhi(j)o-s* (v. J. Pokorny, *Idg. et. Wb.*, p. 883).

4. Numele dacic de plantă διέσεμα la Dioscorides (4,103 [W. 2,258]) apare la Pseudoap. (72 [HS. 129]) ca *diesapter*. Acest cuvînt reprezintă, prin urmare, un cuvînt compus din două rădăcini, în care primul element trebuie să fie διεσ-, întrucît apare la ambele denumiri ale aceleiași plante (διεσ- = *dies-*), iar -εμα și -apter sint cu siguranță sinonime, ca sens, în limba dacă.

Denumirea grecească a acestei plante este φλόμος = φλόγμος « *Salvia splendens* » (cu trecerea τίρzie γμ > μ) sau λύχνιτις derivat de la λύχνος « lampă ; făclie », germ. *Himmelbrand*, *Königskerze*, *Marienkerze* sau *Fackelbrand*, bulg. свещилка, derivat de la свещ sau богоординчна свещ, rom. *luminare*. Pe baza acestor denumiri N. Jokl (Reallexikon, XIII, 1929, p. 287) interprează în mod convingător cuvîntul dacic διέσ-εμα ca « *Himmel-brand* », din i.e. **di(i)ēs* = lat. *diēs* (nom. și gen.) « lumină, zi, Zeus », și **eus-mn*, derivat (nomen actionis) din i.e. **eus-ō* « a arde », cf. lat. *ūrō* = gr. εῦω « ard » din i.e. **eusō*, transformările *eu* > *e*, *sm* > *m* și *ŋ* > *a* fiind atestate și în alte cuvînte dace. În acest caz sinonimul lui -εμα, și anume -apter reprezintă nomen agentis de la verb, care corespunde gr. ἄπτω « aprind », cf. și ἄφη « aprindere », ἄπτρα, ἄπτριον « fitilul lămpii ».

★

Materialul lingvistic trac prezintă încă numeroase astfel de exemple, în care se poate aplica metoda combinatorie pentru stabilirea etimologiei numelor și cuvintelor corespunzătoare.

Stabilirea caracteristicilor limbilor dacă, tracă și frigiană trebuie să se facă tocmai pe baza acestor etimologii sigure. În afară de aceasta, pe baza studierii structurale a sistemelor fonetice ale limbilor indo-europene se știe că aici există o anumită interdependență regulată. Dacă, de exemplu, se stabilește că în sistemul fonetic al unei limbi indo-europene *b* a trecut în *p*, se poate conchide că și *d*, *g* primari s-au transformat în *t*, *k*; dacă i.e. *ō* a trecut în *a*, apoi și i.e. *ōi* a devenit *ai* etc. Această interdependență în schimbările pe care le suferă în evoluția unei anumite limbi indo-europene anumite serii de foneme ne dă posibilitatea să stabilim trăsăturile generale ale sistemului său fonetic, chiar pe baza unui număr redus de etimologii sigure ale unor cuvînte caracteristice din punct de vedere al limbii respective.

¹ Cf. H. Krahe, *Die Sprache der Illyrer*, I, Wiesbaden, 1955, p. 94; V. Georgiev, « *Linguistique Balkanique* », I, 1959, p. 12.

Prin urmare, sarcina noastră este ca pe baza celor mai sigure etimologii ale cuvintelor dace, trace și frigiene să determinăm particularitățile cele mai caracteristice ale sistemului lor fonetic. Dar înainte de toate să vedem ce indicații ne dă repartitia geografică a unor nume de locuri și de persoane.

II. DACO-MOESIANA ȘI TRACA, PE BAZA REPARTIȚIEI GEOGRAFICE A NUMELOR DE LOCURI ȘI DE PERSOANE

Repartitia **numelor de locuri** ne arată clar două regiuni lingvistice (etnice) diferite (vezi harta alăturată)¹ :

A) regiunea tracă cu nume caracteristice care conțin cuvintele *para* « tîrg » (Βενδίπαρα, Κειρίπαρα, *Tranupara* etc.) și *bria* « oraș » (Μεσημβρία, Πολτυμβρία, Σηλυμβρία etc.);

B) regiunea dacă (daco-moesiană) cu nume caracteristice care conțin cuvintul *dava* (*deva*) « oraș » (Acidava, Burridava, Sacidava etc.).

Nume de localități cu elementul de compoziție *dava* (*deva*) sunt în număr de 47 (sau 45). Acest număr e considerabil, fapt care ne dă indicații clare asupra concluziilor de ordin etnic. Dintre cele 47 de nume cu *dava*, 28, adică mai mult de jumătate se află între granițele actualei României, respectiv în vechea Dacie. În Bulgaria de nord și în Dobrogea, adică aproximativ în Moesia inferior sunt atestate 9 (sau 10) localități cu elementul de compoziție *dava* (*deva*), iar alte 7 (sau 8) sunt așezate în vechea regiune Dacia mediterranea (imprejurimile Nișului, Sofiei și Kiustendilului).

Așadar, numele de localități cu elementul de compoziție *dava* (*deva*) « oraș » se întâlnesc în Dacia, Moesia Superior și Inferior și în Dobrogea. Acestea lipsesc cu desăvîrșire în Tracia propriu-zisă. Singurul nume de acest tip în Tracia, *Pulpudeva*—*Plovdiv* a fost adus (în mod artificial) de la apus; după cum se știe, orașul a fost întemeiat (sau reconstruit) de către Filip II (359—336 i.e.n.) care i-a dat și numele său — grecește Φιλιππόπολις iar în « tracă » (de fapt, în daco-moesiană sau macedoneană) *Pulpu-deva*.

Pe de altă parte, cele 13 nume de localități cu elementul de compoziție *bria* și 37 (sau 41) nume de localități cu elementul de compoziție *para* se întâlnesc numai în Tracia; acestea lipsesc în Dacia și în Dobrogea.

Această problemă e analizată pe larg în cartea noastră *Вънрочу на българската етимология* (Probleme de etimologie bulgară, Sofia, 1958, p. 89—119). Acolo se arată de asemenea că și alte nume de locuri (cu elementul de compoziție *diza* « cetate », *zura* « apă », *kella* « izvor » etc.) din aceste regiuni au o astfel de repartitie.

¹ Unele dintre numele de locuri amintite nu pot fi localizate cu toată precizia; aici ele sunt localizate doar cu aproximație, ceea ce e suficient pentru scopul propus prin această hartă. Socotesc o plăcută datorie de a exprima aici mulțumirile mele distinsului arheolog și istoric român prof. Radu Vulpe, care mi-a dat indicații prețioase pentru localizarea unor nume de locuri în Dacia.

Acest fapt deosebit de important ne arată că traca și daco-moesiana erau două limbi deosebite, deși înrudite foarte de aproape.

★

Astfel de concluzii se pot trage și pe baza repartiției geografice a *numelor de persoane*.

Numele de persoane trace

Δορζενθης

Numele de persoană Δορζενθης este atestat în 4 inscripții: din Pizos (districtul Cirpan), Plovdiv și Stara Zagora (în două inscripții), iar forma Δορζινθης în alte 3 inscripții: din Mericileri (distr. Cirpan), Bizio (azi Vizze în Tracia turcească, la apus de orașul Midia) și din Seres. Acest nume e limitat geografic, întâlnindu-se numai în Tracia propriu-zisă (la sud de Haemus și la apus de rîul Struma); el nu se întâlnește în Dacia, și nici în partea de apus a Asiei Mici. Prin urmare, acest nume trebuie interpretat ca tracic. El reprezintă un derivat de la numele Δορζας (inscripția de la Nicopolis ad Istrum), Δορσας (inscr. de la Mindea, distr. Elena). Acest nume poate de asemenea să se considere ca tracic, întrucât se întâlnește în inscripțiile din regiunea Tîrnovo, care se învecinează cu regiunea Stara Zagora. În afară de aceasta, în alte 3 inscripții latinești se întâlnește *Dorses* (unul e numit *eques singularis*; altul e din Carthagina și se referă la soldații daci din diverse lagăre) și *Durze*, probabil dintr-o formă mai veche **Dursē(nth)s*.

Ca nume trace, Δορζας, Δόρσας *Dorses*, *Durze* derivă din i.e. **dhṛs-* (cu *r* > trac. *ur*, *or* și *rs* > *rz*), care și găsește corespondent în numele de persoană grecești Θρασέας, Θράσων, Θράσιος, Θρασύλος, Θράσυλλος, Θρασύνης etc. (sau mai degrabă din i.e. **dhṛg'h-*, cf. v. bg. *drъzъкъ* «îndrăzneț», provenit din **dhṛg'h-u-ko-s*). Δορζενθης, Δορζινθης (*ent* > *inth*), și probabil și *Dorses*, *Durze* reprezintă hipocoristice de la Δορζας cu sufixul *-ενθ-*, *-ινθ-* din i.e. **-ent-*, caracteristic pentru formarea numelor de persoană alintătoare și în slavă (bulgară)¹.

Așa cum în greacă, la astfel de nume de persoane, pe lîngă gradul de vocalism **dhṛs-* (> Θρασ-), apare și gradul **dhers-* (> gr. Θερσ-), tot așa și în numele trac al zeității Δερζις (distr. Omurtag = gr. Θέρσις, Θέρσης), Δερζελας (c) (Varna, cf. gr. Θερσίλος) = Δαρσαλα (Omurtag), numele de persoane Δερζειλас (Tasos), Darzus (cf. gr. Θερσας), *Derzu-zenus* (Tîrnovo; = gr. *Θερ-σιγένης, cf. Θερσι-μένης, Θερσι-μαχος), *Derzenus* provin din i.e. **dhers-* (cu *rs* > *rz*).

Σεύθης

Σεύθης (Σευθας, Σευθις, Σευθεύς, Σευθος

Seutha, *Seuthas*, *Seulhes*, *Seuthens*, *Seuthus*, *Seutus*) este unul din cele mai des întâlnite nume de persoane trace; el apare de peste 150 de ori, mai ales în Tracia, apoi în vestul Asiei Mici, Bitinia, Troia, Ionia etc.), în insulele din

¹ Cf. bulg. dial. *Петр-é*, gen.-acuz. *Петр-éме* (de la *Петр*) etc. Vezi V. Georgiev, *Тракийският език*, Sofia, 1957, p. 68 și urm.

nordul Mării Egee (Thasos, Lemnos și altele), în parte în Macedonia și Grecia. Din Dacia există un singur caz (Cluj, diplomă militară). Există de asemenea cîte un caz din Olbia și Tanais. Din această repartiție reiese că numele trebuie să fie definit ca fiind într-adevăr trac.

Intrucît se întîlnește adesea ca nume de regi, etimologia lui R. Roesler (« *Zeitschrift für Österreich. Gymnas.* », 1873, p. 114) e pe deplin justificată: Σεύθης provine din i.e. *g'heu-tē(r) sau -tā(s) și corespunde exact formei avest. *zaotar-* = v. ind. *holā* « preot ». Repartiția geografică corespunde complet aspectului fonetic, care e characteristic pentru cuvintele (realmente) trace: *g'h* > *z*, redat prin *σ*, întrucît numele e atestat încă în sec. V i.e.n.; e păstrat *eu*; *t* > *th*.

Nume proprii frigiene Κότυς

Numele de persoană Κότυς apare aproximativ de 80 de ori în diverse inscripții și texte, mai ales provenite din Tracia, apoi din insulele din nordul Mării Egee (Samothrace, Imbros, Tenos), din nord-vestul Asiei Mici și din Grecia (de nord). Acest nume nu se întîlnește în Dacia, dar apare în inscripțiiile din Pantikapaion, Phanagoreia, Tanais ca nume al regilor din Bosfor, evident care s-au strămutat din Tracia. Numele e identic cu denumirea zeității feminine edoniene Κότυς (Κόττώ, *Coto*, Κότυτ(τ)ώ, Cottyto), despre care se spune clar la Strabo (X, 3, 16) că ține de cultul trac (edonian) și frigian.

După răspîndirea sa geografică cuvîntul poate fi trac sau frigian. Cel mai bine poate fi explicat ca provenind din i.e. *kol-u- « răzbunător », cf. gr. (hom.) κοτήεις « miniat, răzbunător », κοτέω « mă minii, mă supăr », κότος « minie, supărare ». Faptul că se păstrează și ne arată că numele e de origine frigiană.

Τορκος

Numele de persoană Τορκος sau Τορκους și derivatele sale Τορκιων, Τορκουλας, Τορκου-παιβης se întîlnesc în circa 20 de inscripții, provenite exclusiv din regiunea Salonicului (Salonic, Amphipolis, Demir Hisar, regiunea Axios-Vardar, Seres și insula Tasos). Numele poate fi bine explicat ca provenind din i.e. *(s)torq-u- (-o-), cf. germ. *stark* « puternic », din i.e. *storg-. Pe baza faptului că se păstrează și că informațiile antice determină ca patrie primitivă a frigienilor regiunea de la răsărit de Axios-Vardar¹, numele poate fi determinat ca frigian.

Αυλουπορις

Numele de persoană Αυλουπορις (Aulupor, Αλλουπορις) apare în circa 20 de inscripții provenite mai ales din Tracia. Nu se întîlnește în Dacia. Numele poate fi considerat ca frigian, dacă -πορις, -por « fiu » ar urma să fie derivat din i.e. *pwor(i)-. Dacă însă -πορις -por reprezintă modificări secunde de la *pwer(i)- (*we* > (*w*)*o*, ca în latină) sau de la i.e. *pur(i)-, numele ar putea fi trac.

¹ Vezi mai jos.

Nume de persoane dace

Decebalus

Numele de persoană *Decebalus* (Δεκέβαλος, Decibalus, Δικεβαλος) se întâlnește în cîteva texte ca nume al regelui dac, și, în afară de aceasta, în cîteva inscripții din Moesia Inferior (Silistra, Lăjen lîngă Nicopol pe Dunăre, Tencea-Mekîs în reg. Tîrnovo), Pannonia, Galia și Britania. În schimb nu se întilnește în Tracia. Numele e dac : prima parte se leagă etimologic de lat. *decus* « podoabă », *decet* « se cuvine, se cade », iar cea de a doua¹ de v. bulg. *bolii* « mai mare », v. ind. *bala-m* « putere, forță », din i.e. **bolo-m*. Trecerea ă > a e caracteristică pentru daco-moesiană. Totuși, în loc de *k* ar fi trebuit să avem aici o spirantă. Se poate presupune că numele este împrumutat dintr-o altă limbă.

III. SISTEMUL FONETIC AL LIMBII DACE

Înainte de toate, trebuie să se pună problema dacă anumite cuvinte pot fi delimitate ca dace, iar altele ca (propriu-zis) trace. Atunci cînd autorii antici vorbesc despre triburile de la nord de Marea Egee și de Grecia, întrebuințează adesea expresia generală « trace ». Prin urmare, atributul « trac » nu indică totdeauna ceva cu adevărat trac. Însă dacă o glosă e denumită ca « dacică », aceasta poate fi considerată ca sigur dacică, și nu ca aparținind unei regiuni pe care anticii o denumeau cu un cuvînt general « tracă ». Pe de altă parte, dacă o glosă este indicată clar ca bessică (tribul tracic al bessilor era răspîndit în regiunea munților Rodope, în Tracia apuseană) sau ca maidică (tribul tracic al maidilor era răspîndit în regiunea Strumei mijlocii și a Mestei superioare, adică în Tracia apuseană), în acest caz astfel de cuvinte trebuie să fie considerate ca realmente trac'e. În sfîrșit, și unele nume de rîuri, de locuri și de persoane care sunt caracteristice numai pentru regiunile de la nord de Dunăre (Dacia și Moesia) sau numai de la sud de Dunăre sau chiar de la sud de Haemus (Tracia propriu-zisă) pot să ne dea indicații despre limba dacică și limba tracă propriu-zisă.

Deși materialul lingvistic dacic (daco-moesian) și tracic e destul de redus, totuși în anumite cazuri unele glose și nume proprii pot fi localizate, adică pot fi delimitate ca dacice, iar altele ca realmente trace.

În primul rînd sunt dacice numirile de plante indicate clar ca atare la Dioscorides și Pseudo-Apuleius. Dacice (sau daco-moesiene) sunt de asemenea unele nume proprii, care se întilnesc numai la nord de Dunăre și, în parte, în Moesia.

Iată cîteva din glosele și numele de locuri dace din cele mai clare etimologice :

¹ Același element de compoziție apare încă în următoarele nume de persoane Αρει-βαλος (într-o inscripție din Tomis-Constanța), Βαζο-βαλις (fem.; din Kopilovți, reg. Kiustendil), *Dinibales* (din Pompei), *Dribalus?* (din Less), Δρει-βαλος (din Varna), Δρει-βαλις (din Olbia; = Τρειβαλλος?), Σαρ-βαλος? (din Tanagra).

A) G l o s e d a c i c e

1. $\beta\circ\upsilon\delta\acute{\alpha}\theta\lambda\alpha$ « limba boului » (βούγλωσσον, lingua bubula) e amintită clar la Dioscorides (4, 127 RV. [W. 2, 273—274]) ca fiind un cuvînt dacic, căruia îi corespund gr. βούγλωσσον « limba boului » și lat. *lingua bubula* « limba boului ». La Pseudoap. (41 [HS. 89]), cuvîntul apare sub forma *budama*, după toate probabilitățile greșit în loc de **budalla* sau **budadla* : greșeala a fost posibilă la transcrierea literelor grecești ΛΛ sau ΔΔ ca (gr. sau) lat. M. Pe baza denumirii grecești βου-γλωσσον « limba boului » V. Pisani stabilește just¹ că dac. βου-δάθλα sau **βου-δαδλα* (resp. **βου-δαλλα*) provine din compusul i.e. **gʷōu-dng'hw(w)-(e)lā* sau **dng'hă-la, -ila*. Primul element βου- se află aici probabil în locul dac. γου- din i.e. **gʷōu-s* « bou, vacă », sub influența gr. βού-γλωσσον, iar cel de al doilea element δάθλα sau **δαδλα* (> *δαλλα) provine din i.e. **dng'hw(w)ā* « limbă », cf. lat. arhaic *dingua*, got. *tuggo*, germ. *Zunge* « limbă », din i.e. **dng'hwā*, la care s-a adăugat sufixul (diminutival) *-(e)lā* sau *-(i)lā*.

Din etimologia acestui cuvînt dacic trebuie să se conchidă că i.e. *d* s-a păstrat, i.e. *η* a trecut în *a(n)* înaintea unei spirante, i.e. *g'h* a trecut ca și în albaneză în *d*, care e redat prin *θ*, pronunțat în epoca lui Dioscorides ca o spirantă interdentală *ʃ* (*e*, *u* sau *i* scurt în silabă posttonică s-a sincopat).

2. Denumirea dacică de plantă δάχινα (Diosc. 4, 16, RV [W. 2, 183]) « eine Anemonenart, Anemone nemorosa » e denumită grecește, printre altele, λύκου καρδία « inima lupului ». Prin urmare, cuvîntul trebuie derivat din i.e. **dhāu-k-inō* « de lup », adjectiv de la i.e. *dhāu-ko-s* « lup », care la rîndul său provine din i.e. **dhāwo-s* « lup », cf. frig. δάος « lup ». Aceste cuvînte trebuie să fi existat în dacică, după cum se poate conchide pe baza numelui de trib Δάχοι, Δάχοι, Δάχαι, Δάχες care provine din i.e. **dh̥ u-ko* « lup » (denumirea tribului după animalul totemic), întrucît se arată clar (Strab., Steph. Byz. ș.a.) că numele mai vechi era Δάοι, Δάοι (sg. Δάωος, *Dāvos*, *Daus*, ca nume de persoană), adică de la i.e. **dhāwo-s* « lup », cf. și numele de loc Δαούσ-δανα, oraș în Moesia Inferior, lingă Dunăre, literal « orașul lupilor » (sau « orașul Dav(u)ilor »). Cuvîntul dacic δάχινα « λύκου καρδία » ca și numele de trib Δάχοι arată că i.e. *au* a trecut în *a*, ca și în albaneză.

3. Numele dacic de plantă διέσ-εμα « Himmelbrand, Königsckerze, Fackelkraut » provine, cum s-a arătat mai sus, din **dijēs-eus-mn̥*. Pe baza acestui cuvînt se poate conchide că i.e. *d* și *s* intervocalic s-au păstrat în dacică, i.e. *eu* a trecut în *e*, ca și în albaneză, i.e. *sm* s-a asimilat în *m*, iar i.e. *η* a trecut în *a*.

4. Numele dacic de plantă δύν « urzică » (Brennessel) provine din i.e. **dun-t*, participiu neutru, literal « care arde » (cf. germ. *Brennessel*, de la *brennen* « a arde », lat. *urtīca* « urzică », din i.e. **eus->* lat. *ūrō* « ard »), cf. v. ind. *dunoti* « arde », « chinuiește », din i.e. **duneu-ti*. Această etimologie a cuvîntului dac e cunoscută de mult. Ea arată că i.e. *d* s-a păstrat în dacică.

¹ V. Pisani, « Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung », 75, 1957, p. 76 și urm.

B) Nume de locuri dacice

1. După cum s-a arătat mai sus, numele de loc dacic *Αξί-οπα*, azi *Cernavoda* = bulg. *Черна вода*, provine din i.e. *η-ks(e)i-* «întunecat, negru», și din **upā* «apă» : de aici reiese că i.e. *η* a trecut în dacică (înaintea lui *ks*) în *a* sau *a(n)*.

2. După cum s-a arătat mai sus, cuvîntul *dava* « oraș » e daco-moesian. El provine din i.e. **dhēwā* : de aici reiese că i.e. *ē* manifestă o tendință puternică de trecere în *a* (= *ā* sau *ă*, resp. *ēa*). Același fenomen se observă și în slava dacică (bulgara răsăriteană), datorit după toate probabilitățile substratului dacic, v. V. Georgiev, Въпроси на българската етимология, Sofia, 1958, p. 114 și urm.

3. Καρπάτης δρός (Ptol. 3, 8, 1, 5, 8) din i.e. **korpātā* « stîncoasă », derivat din i.e. **korpā*, cf. alb. *karpē* « stîncă » din i.e. **korpā*. Numele arată că i.e. *ō* a trecut în dacică în *a*, ca și în albaneză.

4. Etimologia numelui dacic de rîu *Κρίσος* (Constant. Porphyr., *de adm. imp.* 40), *Grisia* (Iord., *Get.* 113), *Gresia* (GR 204, 17) a fost explicată just de mult pe baza actualelor numiri rom. *Crișul Negru* și magh. *Fekete-körös* (magh. *fekete* « negru »). Prin urmare, dac. *Κρίσος* provine din i.e. **kṛsō-s* (sau **k^(w)ṛsō-s*) și corespunde perfect bulg. *чеп*, din. i. e. **kṛsō-s*. De aici trebuie să se conchidă că i.e. *ṛ* a trecut în dacică în *ri*, ca și în albaneză, iar *s* intervocalic s-a păstrat ; în afară de aceasta, se observă tendința trecerii *kr* > *gr*.

5. Denumirea rîului dacic *Μάρις* (Hdt. 4, 49), *Μάρισος* (Strab. 7, 3, 13), *Marus* (Plin. NH 4, 80), *Marisia* (Iord., *Get.* 113), *Μορήσης* (Constant. Porphyr., *de adm. imp.* 40 ; = slav. *Morěš* din dac. *Marisia*, cu trecerea slav. *o* < dac. *a*), azi rom. *Mureșul*, affluent stîng al Tisei, a fost explicat just de mult din i.e. **morisjo-* « mlaștină, baltă » cf. celt.-germ. *mariscus*, germ. *Marsch* « mlaștină », din i.e. **morisko-*. De aici reiese că i.e. *-ō* a trecut în dacică în *a*, iar *s* intervocalic s-a păstrat (sau *s* > *š*)¹.

Pe baza acestor cuvînte și nume proprii dacice din cele mai sigure și mai caracteristice poate fi stabilit următorul sistem fonetic al limbii dacice :

Indo-europeană	Dacică
ō	a
e	a (= ā, ēa)
eu	e
au	a
η	a(n)
ṛ	ri
M(ediac)	M
T(enues)	T
g'h	d (= ϑ, d)
s-, -s-	s-; -s-
sr-	(str-)

¹ I. Russu (*ibid.*, p. 71 și 94), care nu cunoaște bine literatura lingvistică indo-europeană și se conduce în acest domeniu după lucrări învechite, citează *Marisia* ca exemplu de păstrare a i.e. a. În realitate, acest cuvînt apare la A. Walde - J. Pokorny, *Vergl. Wb. d. idg. Sprachen*, II, 1927, p. 234, unde rădăcina e dată ca **mari* pe baza lat. *mare* « mare, fr. mer ». Dacă Russu ar fi folosit J. Pokorny, *Idg. et. Wb.*, 1948 - 1949, p. 748 (singur scriic

IV. SISTEMUL FONETIC AL LIMBII TRACE AUTENTICE

Dispunem de cîteva glose localizate care pot fi determinate ca realmente trace. În afară de aceasta, numele de locuri (și de persoane), care sunt caracteristice numai pentru Tracia în sensul strict al cuvintului, adică se întâlnesc numai la sud de Dunăre sau chiar la sud de Haemus, pot de asemenea să fie considerate ca autentice. Iată cîteva din cuvintele trace caracteristice, explicate în chipul cel mai sigur :

A) G l o s e t r a c e

1. Cuvîntul $\beta\acute{o}\lambda\tau\psi\theta\circ\varsigma$ « bizon » e atestat la Aristot., *de mirab. ausc.* 1 p. 830 ca un cuvînt evident maidic (tribul tracic al maidilor era așezat undeva în regiunea Strumei mijlocii și a Mestei superioare, adică în Tracia apuseană). Acest cuvînt maidic e înrudit cu germ. *Bulle* « taur », din. i.e. **bhln-ēn*, gr. φαλλός « penis » din i.e. **bhlno-s* etc. Prin urmare, trac. (maidic) βόλινθος provine din i.e. **bhln-ent-*. Acesta e format cu ajutorul acelaiași sufix, ca și v. bulg. *tele-* « vițel », din i.e. **tel-ent-*, bulg. биче « тăураш », din i.e. **bhük-ent-* etc. Pe baza acestui cuvînt trebuie să tragem concluzia că în traca autentică i.e. *l* a trecut în *ol* (= *ul*), i.e. *t* în *th* și i.e. *en(l)* în *in(th)*, ca și în albaneză și armeană.

2. Aceleasi particularități le prezintă și glosa $\beta\acute{p}u\psi\chi\acute{o}\nu\acute{x}\iota\theta\acute{a}\rho\acute{a}\nu$. Θρᾶκες (Hes.). Deși acest cuvînt nu e localizat prea precis, totuși pe baza particularităților sale fonetice poate fi determinat ca autentic trac. Trac. βρυνχός « chitară » corespunde perfect pol. *brzék* « zvon, răsunet », ucr. бряк « zvon, sunet », din i.e. **bhr̥mko-s*, rus. брякать « a zornăi, à face să sune »; din aceeași rădăcină e și gr. (eol.) φόρμιγξ « chitară, guslă », din i.e. **bh̥r̥mi-*, cu eol. *op* din i.e. *γ*. Așadar, în acest cuvînt trac apare trecerea lui *m(k)* în *un(kh)* și a lui *k* în *kh* (mutație consonantică). Această etimologie evidentă a fost dată încă de A. Fick, *Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas*, Göttingen, 1873, p. 417, care însă în timpul acela nu putuse să-i aprecieze valoarea pentru determinarea fonetică comparativ-istorice a limbii trace.

3. Deosebit de elocvente sunt următoarele denumiri ale uneia și ale aceleiași plante, care arată deosebirea esențială dintre dacică și traca propriu-zisă. Dioscorides (4, 182 RV [W. 2, 329]) amintește o plantă dacică κινούβοιλα « weisse Zaunrübe ». Pe baza corespondentului său grecesc μῆλ-αθρον derivat de la μῆλον « măr » și a denumirii sale lituaniene *šun-obuolas*, literal « Hundsapfel », din i.e. **k'un-ābōlo-*, acest cuvînt dacic a fost corect interpretat de W. Tomaschek și N. Jokl¹ din i.e. **kun-ābōlā* sau *-ābulā*, « mărul cîinelui » (cu trecerea *u* > *ü* > *i* și *š* > *ü*, scris *o* = *ü*). La Pseudoap. (67 [HS. 124]) apare corespondentul bessic, adică autentic trac al cuvîntului κινούβοιλα: acesta sună *dinupula* și provine de asemenea din i.e. **k'un-ābulā*, cu trecerea *k' > β*, care în latina tîrzie e notat cu *d*, întrucît *d* intervocalic devenise deja = *đ*,

că acest dicționar etimologic nu i-a fost accesibil; cf. și P. Lebel, *Principes et méthodes d'hydronymie française*, Paris, 1956, p. 294), ar fi văzut că astăzi acest cuvînt i.e. e determinat ca **mori*, pe baza corespondențelor celtice, care au același sens, în timp ce a în lat. *mare* e explicat ca imprumut din ilirică sau etruscă. Aceeași greșeală o comite Russu și în cazul *Panysos* (p. 94), vezi mai jos.

¹ Vezi N. Jokl, *Reallexikon*, XIII, 1929, p. 293.

precum și cu trecerea $b > p$. Pe baza opoziției dintre cuvintul dacic κινούθοιλα și corespondentul său etimologic exact din tracă *dinupula* rezultă clar că în tracă a avut loc mutația consoanelor (M > T), dar că aceasta n-a avut loc în dacică.

B) Nume de locuri trace

O serie de nume de râuri de la sud de Dunăre, din partea răsăriteană a Peninsulei Balcanice, a căror etimologie e foarte probabilă prezintă în mod clar mutația consonantică (Lautverschiebung)¹:

1. 'Αθρυς (Hdt. IV 49), *Ieterus* (Plin. III, 149), *Iatrus* (Iord., *Get.* 18), azi *Iantra*, cursul superior *Emosp*, affluent sudic al Dunării, din i.e. *ētrū-s «iute», cf. v. germ. sup. *ātar* «repede, înfocat», din i.e. *ētro-, lit. *ātrus* «înfocat», din i.e. *ētrū-s.

2. 'Αρτάνης (Hdt. IV 49), affluent sudic al Dunării, probabil nu departe de rîul Iantra, cf. v. ind. *ārdati* «curge», gr. ἄρδω «irig, ud».

3. 'Αρτισκός (Hdt. IV 49), 'Αρτάκης, "Αρτάκος (Theophan., *contin.* 387, 19, ed. Bonn), affluent al rîului "Εβρος (?) în Tracia, cf. v. ind. *ārdati* «curge», gr. ἄρδω «irig, ud».

4. 'Ατλας (Hdt. IV 43), affluent sudic al Dunării în nord-vestul Bulgariei de astăzi, între Marea Neagră și "Αθρυς — Iantra, probabil rîul denumit astăzi Rusenski Lom, dintr-o formă mai veche *Ατνλα (sub influența cunoscutului "Ατλας), din i.e. *Adu-l(j)ā = germ. *Attel*, affluent al Dunării în Bavaria (din *Adulja) și numele de rîu leton *Adula*, cf. de asemenea avest. *adu* «urgere, pîriu, canal» și altele (v. J. Pokorny, *Idg. et. Wb.* p. 4). În ceea ce privește căderea vocaliei scurte în silaba a doua (neaccentuată) cf. trac. Σκαβαλαῖο > Σκαβλαῖο, Παταρος > *Patrus*, Σπαράδοκος > Σπάρδοκος și altele, cf. D. Decev, *Характеристика на тракийския език*, Sofia, 1952, p. 42.

5. 'Αχελώος, "Αχελῶν, "Αχελον (Leo Gramm., Georg. Amartol., Georg. Mon. ; anul 917), pîriu lîngă Anhialo (azi Pomorie lîngă Marea Neagră) în Tracia, din i.e. *əkʷ-el-ō(n), cf. pel. 'Αχελῶος, denumire a 5 rîuri în Grecia, 'Αχέλης, 'Αχέλης, rîu în Lidia (Frigia), *Aquilo*, rîu în Apulia, *Akelē*, rîu în Lituanu, frig. ακαλα «apă», din i.e. *əkʷ-el-, cf. lat. *aqua* «apă».

6. T i m a c h u s (Plin. III 149), azi Timoc, affluent sudic al Dunării, din i.e. *t̥b̥m-əkʷa «apă întunecată (neagră)», cf. v. bg. *tъма* «întuneric», *тъмън* «întunecat», din i.e. *t̥b̥m- și i.e. *əkʷā «apă». Această etimologie e stabilită pe baza faptului că affluentul cel mai mare al Timocului e numit astăzi în sîrbo-croată *Crna reka* «rîul negru». În ceea ce privește denumirea, cf. numele de rîuri bulgare *Темна река* «rîul întunecat», *Темно(mo) деpe* «valea întunecată».

7. U t u s (Plin. III 149), azi *Vit*, affluent sudic al Dunării, din trac. *utu < i.e. *ūdō(r) = gr. ὄδωρ «apă».

La nord de Dunăre nu există nume de rîuri cu mutație consonantică. Prin urmare, în dacică i.e. *mediae* și *tenues* s-au păstrat în timp ce în tracă acestea au suferit mutația (Lautverschiebung).

¹ Vezi VI. Georgiev, *Тракийският език*, p. 66 și urm.

Același fenomen se observă și în cazul numelor de locuri și al numelor proprii:

8. *Antium* (Plin.), "Ανθεῖα (St. Byz.), azi bulg. *Atia*¹, peninsulă stâncosă la apus de Sozopol, la Marea Neagră, din i.e. **akti-jā*, cf. gr. ἀκτή, «țărm stâncos, peninsulă, cap».

9. *Kéλλη*, *Kéλλας*, numele cîtorva sate în Tracia, Σαλδο-κελη « Izvorul auriu », din i.e. **gʷelnā* = germ. *Quelle* « izvor » (vezi mai sus).

10. *Πέρυθος* (Hdt. și alții), Πείρινθος (Mimn.), oraș în Tracia în Propontida, din i.e. **perwṇ-to-* = v. ind. *párva-ta* « munte », din i.e. **perwṇ-to-*, cf. hittit. *peruna-* « stîncă ».

11. *Σεύθης* nume de persoană obișnuit în tracă, din i.e. **g'heu-tē(r)*, vezi mai sus.

Însă în monumentele scrise grecești și latinești tenuis aspirata tracă e redată adesea prin tenuis, astfel că în greaca tîrzie tenues aspiratae au trecut în spirante (φ, θ, χ > f, β, x), iar în latină nu există foneme corespunzătoare, și nici litere adecvate. Din această cauză se întîlnesc variante în scriere ca *Timachus* (rîul), *Timachi* (trib) alături de *Timacum*, Τίμαχον (localitate), *Timacenses* (trib), "Αθρος (Hdt. δ = ℥) alături de *Ielerus* (Plin.) și *Ialrus* (Iord.). Din această cauză apar adesea cazuri ca :

12. *Panisos* sau *Panis(s)a(s)* (Plin. NH 4,45), rîu care se varsă în Marea Neagră la sud de orașul Burgas, precum și

13. *Pan(n)ysis*, *Pannisis* (Plin. NH 4, 45), Πάννυσ(σ)ος (Ptol. 3, 10, 3), azi Kamcia, care se varsă în Marea Neagră la nord de orașul Burgas, *Panniso* (TP 8, 3), localitate așezată pe acest rîu, din i.e. **ponisjo-* « mlaștină, baltă », cf. got. *fani*, n. «mlaștină», din i.e. **poni-*, nume de rîuri medioirland. *On* («baltă»), din i.e. **pon-* și altele (J. Pokorny, *Idg. et. Wb.* p. 807). Din acest exemplu se vede că i.e. ḍ a trecut în tracă în a iar i.e. s intervocalic s-a păstrat.

Alte exemple :

14. *Σαβάζιος* = v. bg. *svoboda* « liber », din i.e. **swobhodhio-s*, vezi mai sus. Din acest exemplu se observă că i.e. s- (din *sw-*) s-a păstrat în tracă, iar i.e. ḍ a trecut în a.

15. *Στρόμος* (Hesiod, §.a.), azi rîul *Struma*, din i.e. **srāmā(n)*, cf. germ. *Strom* « curgere, rîu ».

Pe baza acestor date sistemul fonetic al limbii tracă propriu-zise e următorul :

Indo-europeană	Tracă
ḍ	a
eu	eu
m, n	um, un
l	ol (=ul)
ṛ	ur, or
M(ediac)	T
T(enues)	TA (spiratae)
s-, -s-	s-, -s-
sw-	s-, -s-
sr-	str-

¹ Bulg. *Atia* arată că i.e. -n- în *Anthium* "Ανθεῖα e secundar, sub influența cuvintelor grecești ἄνθος « floare », ἄνθειος « înflorit ».

V. SISTEMUL FONETIC AL FRIGIENEI

Înainte de a trece în Asia Mică, frigienii au locuit undeva la răsărit de macedoneni, la răsărit de rîul Axios-Vardar. Cel mai bine se spune despre acest lucru într-un pasaj la Herodot (VII, 73): οἱ δὲ Φρύγες, ὡς Μακεδόνες λέγουσι ἐκαλέοντο Βρίγες χρόνον ὅσον Εύρωπήιοι ἔόντες σύνοικοι ἤσαν Μακεδόσι, μεταβάντες δὲ ἐς τὴν Ἀσίαν ἅμα τῇ χώρῃ καὶ τῷ ούνομα μετέβαλον ἐς Φρύγας.

Există o informație păstrată la Strabo că deplasarea frigienilor în Asia Mică a avut loc după căderea Troiei, adică în jurul sec. XII/XI i.e.n. Strabo (XIV, 618) scrie: Ξάνθος δὲ ὁ Λυδὸς μετὰ τὰ Τροϊκά φησιν ἐλθεῖν τοὺς Φρύγας ἐκ τῆς Εύρωπης καὶ τῶν ἀριστερῶν τοῦ Πόντου, ἀγαγεῖν δ' αὐτοὺς Σκαμάνδριον ἐκ Βερεκύντων καὶ Ἀσκανίας.

Istoricul lidian Xanthos, ale cărui cărți nu s-au păstrat, se pare că a fost bine informat despre originea frigienilor.

Din aceste informații și altele asemănătoare privitoare la frigieni rezultă că aceștia au locuit în mileniul II i.e.n. într-o regiune aflată la răsărit de rîul Axios-Vardar și că încă foarte devreme au început să se miște spre răsărit, răspindindu-se în regiunea triburilor trace (în Tracia), iar mai tîrziu au trecut în Asia Mică, în partea de nord-vest, centrală și nord-est.

În antichitate frigienii și tracii erau bine delimitați. Numai la Strabo (66 i.e.n. – 24 e.n.) se spune că frigienii sunt θρακῶν ἀποικοι, cf. X 471; ταῦτα (e vorba despre sărbătoarea în cinstea zeiței Κότυς) ἔοικε τοῖς Φρυγίοις· καὶ οὐκ ἀπεικός γε, ὥσπερ αὐτοὶ οἱ Φρύγες Θρακῶν ἀποικοί εἰσιν, οὕτω καὶ τὰ ιερὰ ἐκεῖθεν μετενηγέχθαι, καὶ τὸν Διόνυσον δὲ καὶ τὸν Ἡδωνὸν Λυκοῦργον ἀνάγοντες εἰς τὴν ὁμοιοτροπίαν τῶν ιερῶν αἰνίττονται. Cf. de asemenea și în pasajul (VII 295): αὐτοὶ δ' οἱ Φρύγες Βρίγες εἰσὶν Θρακιόν τι ἔθνος. Această informație trebuie înțeleasă astfel. În Peninsula Balcanică frigienii au fost la început vecini sud-vestici ai tracilor, iar mai tîrziu primii s-au așezat printre aceștia. Limbile lor erau înrudite îndeaproape, și Strabo putea într-adevăr să considere că frigienii sunt de origine tracă.

În afara de aceasta, brigii, care au rămas între triburile trace în Peninsula Balcanică în timpul lui Strabo (sec. I i.e.n. și sec. I e.n.) au fost într-adevăr tracizați.

Din informațiile de mai sus rezultă că frigiana și traca erau înrudite îndeaproape, dar de aici nu se poate trage concluzia că ele erau două dialecte ale uneia și aceleiași limbi. Astfel, de pildă, bulgara și sîrbocroata sunt foarte apropiate una de alta dar reprezintă totuși două limbi diferite, care provin dintr-o limbă comună, existentă cu 20 de secole înainte. Slava și baltica sunt din punct de vedere lingvistic destul de apropiate, dar ele reprezintă două grupe de limbi diferite, delimitate chiar cu 3–4 milenii înainte.

În comparație cu traca și daca, frigiana e mai bine atestată, deoarece glosele frigiene sunt numeroase, iar pe de altă parte dispunem și de circa o sută de inscripții frigiene. Interpretarea acestor inscripții, al căror număr a crescut mult în ultimele două decenii, în urma noilor descoperiri, a înaintat

acum destul de mult. Aici se lucrează mai ales cu ajutorul metodei combinatorii (fără a ține seama de etimologie), mai ales pe baza inscripțiilor bilingve sau semibilingve, care dă rezultate sigure. Cele mai mari merite în privința interpretării acestor inscripții le au în ultimul timp O. Haas, A. Heubeck și R. Gusmani.

Dintre glosele frigiene care au o etimologie sigură, cele mai importante pentru stabilirea sistemului fonetic al limbii frigiene sunt următoarele¹.

1. βέχος «pîne» din i.e. *bhēgos (vezi mai sus). Din acest cuvînt, care se întîlnește și în inscripții, rezultă că i.e. *g* a trecut în *k* (Lautverschiebung; M > T), iar i.e. *o* s-a păstrat.

2. βάρβαλον... αἰδοῖον. Φρύγες (Hesych.), ca și βαλλίον «φαλλός» (Herod.), despre care nu se spune clar, dar totuși e considerat ca frigian, provin din i.e. *bhln- și corespund gr. φαλλός «penis», din i.e. *bhlno-s: i.e. *l* > frig. *al*, ca și în armeană.

3. ζέτων «poartă» (Phot.), din i.e. *g'hed-nā, cf. anglosax. *geat* «poartă», din i.e. *ghod-. Din acest cuvînt rezultă că i.e. *d* a trecut în frigiană în *t*.

4. ζέυμα «izvor» (Hesych.) = gr. χεῦμα «revărsare, riu», din i.e. *g'heu-mn̄: i.e. *eu* s-a păstrat, i.e. *n̄* > frig. *an*, ca și în armeană.

Cuvînte din inscripții :

5. τοξ «care», din i.e. *jo-s: i.e. *o* s-a păstrat.

6. χόξ «care», din i.e. *kʷo-s: i.e. *o* s-a păstrat. În frigiană *tenues* au trecut în *tenues aspiratae* (T > TA), dar în inscripțiile frigiene sunt redate de obicei prin *tenues*, intrucît alfabetul grecesc, care se folosea pentru scrierea frigianei în epoca mai veche (inscripțiile vechi frigiene datează din sec. VII/VI î.e.n.) încă nu avea litere pentru *p^c*, *t^c*, *k^c* (= *ph*, *th*, *kh*), iar în greaca tîrzie (inscripțiile frigiene tîrziu datează din sec. I—IV e.n.) *φ*, *θ*, *χ* trecuseră deja în spirante (*f*, *þ*, *x*).

7. ονομα «nume» = gr. ὄνομα «nume»: i.e. *o* s-a păstrat, i.e. *n̄* > frig. *an*.

8. Φεβρι «(v. frig.), dativ «sorori», din i.e. *swesr-(e)i i.e.: *sw-* > frig. (*hw-* >) *F*, i.e. *-sr-* > frig. *br*, ca în latină.

9. ονεγνω «τῷ ἴδιῳ (υἱῷ), selbstgezeugt», din i.e. *swe-gno-s: i.e. *sw-* > frig. (*hw-* >) *cu* (= *w*), v.O. Haas, «Sprache», VI, 1958, p. 15.

10. ουκερο «sacru» (cuvîntul se întîlnește în inscripții și în toponimie), din i.e. *swekro-s: i.e. *sw-* > frig. (*hw-* >) *cu* (= *w*).

11. ουιτετο, οοιιτετο «videto»: i.e. *d* > frig. *t*.

12. τιοξ «dei», gen. = gr. Διός (gen. de la Ζεύς): i.e. *d* > frig. *t*.

13. τιγτον din i.e. *diwīēio-m; cf. și numele de loc Τιετον (inscr.), Τίος, Τίον oraș în Bitinia, despre care se spune clar că e denumit aşa «ἐκ τοῦ τιμᾶν τὸν Δία» (Steph. Byz.). I.e. *d* > frig. *t*.

¹ Despre glose și cuvintele din inscripții vezi în ultimul timp O. Haas, *Studia linguistica in hon. S. Mladenov*, Sofia, 1957, p. 451—467; idem, «Sprache», V, 1957, p. 9 și urm., VI, 1960, p. 9 și urm.; «Revue hittite et asianique», 53, 1951, p. 1 și urm.; «Wiener Zeitschrift der Kunde des Morgenlandes», 45, p. 121 și urm.; R. Gusmani, «Rendic. Istituto Lombardo lett.», 92, 1958, p. 853 și urm.; 93, 1959, p. 17 și urm.; A. Heubeck, IF, LXIV, 1958, p. 13 și urm.

Pe baza acestor date poate fi stabilit următorul sistem fonetic al limbii frigiene :

Indo-europeană	Frigiană
ō	o
ē	e, i
eu	eu
ŋ	an
l	al
M(ediae)	T(enues)
T	TA
s-	(h->) o
sw-	(hw>) w
-sr-	br

VI. CONCLUZII

A) *Daca, traca și frigiana*

Să comparăm particularitățile cele mai caracteristice ale sistemului fonetic al celor trei limbi cercetate mai sus :

Indo-europeană	Dacică	Tracă	Frigiană
ō	a	a	o
eu	e	eu	eu
au	a	au	
ŋ, l	ri	ur(or), ul(ol)	al
ŋ, m	a(n)	un	an
M(edia)	M	T	T
Tenuis	T	TA	TA
s-, -s-	s-, -s-	s-, -s-	(h>) o
sw-	s-	s-	(hw>) w
sr-	(str-)	str-	-br-

Din aceste date rezultă că dacica, traca și frigiana au anumite trăsături comune. Aceasta se datorează faptului că avem de a face cu trei limbi indo-europene înrudite îndeaproape. Însă din deosebirile în sistemul fonetic rezultă clar că nu e vorba de o singură limbă « daco-traco-frigiană », ci de trei unități lingvistice diferite.

Mai concret problema se pune astfel : se pot oare considera dacica, traca și frigiana ca dialecte ale unei limbi comune « daco-traco-frigiană » sau ele reprezintă trei limbi diferențiate înrudite îndeaproape?

Dacă ar fi considerate ca dialecte ale unei limbi comune, deosebirile fonetice dintre ele ar trebui să se reducă la o formă comună unică, care să poată fi considerată ca aparținând unei presupuse limbi indo-europene diferențiată din indo-europeană comună, aşa cum de pildă limbile slave pot fi raportate la protoslavă, limbile române la limba latină, limbile germanice la protogermanică etc.

Deosebirile din sistemul fonetic al dacicei, tracei și frigienei nu pot însă să fie reduse la o limbă presupusă comună « daco-traco-frigiană ».

Particularitățile sistemului fonetic frigian (i.e. *ö* = frig. *o*, i.e. *ṛ*, *l*, *n* > frig. *ar*, *al*, *an*, i.e. *sr-* > frig. *br-*) nu pot fi deduse din sistemul fonetic trac (i.e. *ö* > trac *a*, i.e. *ṛ*, *l*, *n* trac. *ur*, *ul*, *un* sau *or*, *ol*, *on*, i.e. *sr-* > trac. *str-*). Invers, particularitățile sistemului fonetic trac (i.e. *ṛ*, *l*, *n*, > trac. *ur*, *ul*, *un* sau *or*, *ol*, *on*, i.e. *s-* = trac. *s-*, i.e. *sr-* > trac. *str-*) nu provin din sistemul fonetic frigian (i.e. *ṛ*, *l*, *n* > frig. *ar*, *al*, *an*, i.e. *s-* > frig. *o*, i.e. *sr-* > frig. *br-*).

Particularitățile sistemului fonetic dacic (i.e. *ṛ* > dac. *ri*, i.e. *M* și *T* păstrate) nu pot fi deduse din tracă sau frigiană, ori invers. Același lucru se poate spune și despre tracă și frigiană.

Deosebirile din sistemul fonetic al acestor trei unități lingvistice pot fi reduse numai la norma indo-europeană comună, dar nu la o anumită limbă comună (la un grup lingvistic), care să se fi separat mai tîrziu din indo-europeană comună.

Acest fapt ne arată fără putință de îndoială că dacica, traca și frigiana sunt trei limbi indo-europene diferite, evident însă înrudite îndeaproape. Raporturile lor de înrudire una față de alta sunt aproximativ aceleași ca și între greacă și armeană, de pildă.

B) *Daco-moesiana și albaneza*

De mult timp se duce discuția cu privire la originea limbii albaneze, dacă aceasta e o continuare a limbii ilire sau trace. În legătură cu această problemă există o literatură destul de bogată¹. Acum cînd e clar că daco-moesiana și traca sunt două limbi diferite, această problemă apare într-o lumină cu totul nouă. Toate datele sigure arată clar că limba albaneză e continuarea daco-moesienei sau cel puțin a unui dialect al ei sud-vestic. Argumentele sunt următoarele :

1. Sistemul fonetic albanez reprezintă evoluția ulterioară a daco-moesienei :

Indo-europeană	Daco-moesiană	Albaneză
<i>e</i>	<i>ie, ia</i> ²	<i>je, ja</i>
<i>ö</i>	<i>a</i>	<i>a</i>
<i>ē</i>	<i>a (= ā)</i>	<i>(ā >)o</i>
<i>eu</i>	<i>e</i>	<i>e</i>
<i>au</i>	<i>a</i>	<i>a</i>
<i>n</i>	<i>a(n)</i>	<i>ēn</i>
<i>ṛ</i>	<i>ri</i>	<i>ri</i>
<i>M</i>	<i>M</i>	<i>M</i>
<i>T</i>	<i>T</i>	<i>T</i>
<i>g', g'h</i>	<i>z, d (= ȝ, d)</i>	<i>z, dh, d</i>
<i>s-</i>	<i>s-</i>	<i>s, sh (gj, h)</i>

¹ Vezi V. Georgiev, *Тракийският език*, p. 70 și urm.

² Cf. N. Jokl, *Reallexikon*, XIII, 1929, p. 285.

2. În limba română există circa 70 de cuvinte care-și găsesc un corespondent perfect în albaneză. Aspectul fonetic al acestor cuvinte românești e de așa natură că acestea nu pot fi considerate ca fiind împrumutate din albaneză. Ele se explică ca fiind moștenite în română din substratul daco-moesian, iar în albaneză ca fiind direct urmașe ale cuvintelor corespunzătoare daco-moesiene.

3. Deși materialul lingvistic daco-moesian e destul de redus, totuși se găsesc o serie de corespondențe evidente cu albaneza :

Dac. *amalusta* « Matricaria », cf. alb. *amel(j)e* « gustos ; dulce ».

Dac. Καρπάτης (κρός) : alb. *karpē* « stîncă ».

Dac. *mal-* « țărm » (*Dacia maluensis = Dacia ripensis*) = alb. *mal* « munte, țărm », rom. *mal* « țărm » (substrat dacic).

Dac. μαντία « Rubus » = alb. *man*, seyt. *mand* « Maulbeerbaum, Maulbeere ».

Dac. σκάρηρ « Kardendistel », cf. alb. *shqer* « zgîriu ».

4. O serie de date lingvistice indică drept patrie primitivă a albanezilor partea centrală a Peninsulei Balcanice, în vecinătatea protoromânilor, aproximativ în Dardania, Dacia mediterranea, Dacia ripensis, partea răsăriteană a Moesiei superior și partea apuseană a Moesiei inferior. În legătură cu această problemă vezi acum în urmă H. Barić, *Godišnjak*, I, Sarajevo, 1957, p. 10 și urm ; I. Šiadbei, în *Mélanges linguistiques . . .*, Bucarest, 1957, p. 63 și urm. ; I. Popović, « Zeitschrift für slavische Philologie », 26, 1958, p. 301 și urm. ; idem, « Beiträge zur Namenforschung », 10, 1959, p. 243 și urm. Acest fapt e confirmat și de răspîndirea numelor de locuri daco-moesiene cu elementul de compoziție *dava* « oraș ».

Pe baza acestor date și considerente se poate conchide că limba albaneză e continuatoarea directă a daco-moesienei. În albaneză există și un component iliric, dar cu toate acestea baza sa este daco-moesiană.

C) Frigiana și armeana

După cum s-a arătat mai sus, frigenii s-au deplasat (treptat) din regiunea așezată la răsărit de Axios-Vardar în nord-vestul Asiei Mici încă din mileniul al II-lea în e.n. Chiar în antichitate se spunea că armenii sînt de origine frigiană (Φρυγῶν ἀποικοι, Hdt. VII 73). Acest fapt se confirmă și prin analiza materialului lingvistic : sistemul fonetic al limbii frigiene stabilit mai sus coincide cu sistemul fonetic protoarmean :

Indo-europeană	Frigiană	Armeană
š	o	o
ē	e, i	i
ō	o, u	u
eu	eu	(eu>) oy ¹
l, ŋ	al, ar	al, ar
n (m)	an	an
M	T	T
T	TA	TA
g'h	Z	Z
s-	(h- >) 0	h, 0
sw-	(h)w-	v-, g-

¹ Cf. germ. *eu> oi.*

După cum se știe, albaneza prezintă o serie de particularități care o aproape foarte mult de limba greacă. De fapt, frigienii provin dintr-o regiune care era vecină cu patria primitivă a grecilor. Greaca și frigiana au fost probabil inițial două limbi înrudite foarte de aproape sau chiar două dialecte ale aceleiași limbii. Acest fapt rezultă și din sistemul fonematic: i. e. *ö*, *eu*, s-au păstrat în frigiană și greacă, tratamentul i.e. *l*, *r*, *m*, *n* e aproape identic, i.e. *s* -> gr. frig. *h*, *θ* etc.

Mai târziu însă frigienii au venit peste un substrat tracic în Tracia de sud și nord-vestul Asiei Mici. Acest substrat explică mutația consoanelor în frigiană și armeană. De fapt, cele mai noi cercetări asupra limbii armene au arătat că există dialecte armene mai arhaice decât armeană clasică în care i.e. mediae aspiratae și mediae obișnuite se păstrează nemodificate¹. Acest fapt explică unele particularități ale limbii frigiene. Astfel, de pildă, diversele forme ale numelui de trib al frigienilor, Φρίγες (*bh-g*), Βρύγες, Βρύγοι, Βρύγαι (Βρίγες, Βρίγοι; *b-g*), Βρύκες, Βρύκαι, βρῦκαι, βρυκεῖς (*b-k*) se explică prin diferențele dialectale.

Așadar, frigiana constituie baza limbii armene. Însă în armeană există de asemenea un component moesian (și probabil și un component tracic). Încă în al doilea mileniu i.e.n. (daco-) moesianii au pătruns în Tracia și s-au așezat peste traci; o parte din aceștia au trecut într-o regiune din nord-vestul Asiei Mici, denumită după numele lor Moesia, în vecinătatea frigienilor.

Începînd cu sec. al XII-lea i.e.n., în documentele scrise din Asia Mică se vorbește despre un popor care în diverse timpuri a ocupat unele regiuni în nordul Asiei Mici, între Propontida și Melitene și care se află într-o strînsă legătură cu frigienii. Aceștia sunt așa-numiții *muški*: asir. *mušku*, gr. Μόσχοι, Μέσχοι, lat. *Moschi*, ebraic. *mešeh* etc.². Numele se explică cel mai bine ca *Mos(o)i* + *-k^c*, terminația armeană pentru plural.

Pe de altă parte, gruzinii denumesc pe armeni *somex-i*. După cum a arătat just G. Kapančian (Историко-лингвистические работы к начальной истории армян, Ереван, 1956, p. 147), numele *so-mex-i* cuprinde prefixul caucazian *sa*-(gruz. *so*-) pentru a denumi « țara, regiunea » și *-mex-* din forma mai veche **-mesx-* = Μέσχοι, Μόσχοι. Prin urmare, în denumirea gruzină a armenilor *so-mex-i* se păstrează vechiul nume tribal *Mušči*.

Alte componente ale limbii armene sunt reprezentate în numele lor *hay-k^c*, care îi leagă de regiunea *Hajasa* (= aproximativ Armenia Mică în nord-estul Asiei Mici) și de Παίονες în regiunea rîului Axios-Vardar și nord-vestul Asiei Mici, ca și de Αρμένιοι, care-i leagă de nord-vestul Greciei și nord-vestul Asiei Mici³.

¹ Cf. A. Garibian, Вопросы языкоznания, 1958, 6, p. 95 și urm.; 1959, 5, p. 81 și urm.; H. Vogt, « Norsk Tidsskrift for Sprogvædenkap », XVIII, 1958, p. 143 și urm.

² Vezi A. Goetze, Kleinasiens, 2. Aufl., München, 1957, p. 179; H. Schmökel, Geschichte des alten Vorderasiens, Leiden, 1957, p. 139, 199 și 267.

³ Vezi Vl. Georgiev, Тракийският език, p. 77 și urm.